

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка

Гура В.В.

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ З КУРСУ
«ІНСТРУМЕНТОЗНАВСТВО»

Методичні рекомендації
Спеціальність: 025 Музичне мистецтво
Галузь знань: 02 Культура і мистецтво

Суми – 2023

*Друкується згідно з рішенням вченої ради Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
(протокол «№ 11 від 29.05.2023 року»)*

Автор:

В.В. Гура, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри хореографії та музичного мистецтва

Рецензенти:

О. В. Єременко, доктор пед. наук, професор, завідувач кафедри хореографії та музично-інструментального виконавства Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка;

А. Ю. Єрьоменко, кандидат мистецтвознавства, старший викладач, доцент кафедри хореографії та музичного мистецтва Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Гура В.В.

C17 Самостійна робота студентів з курсу «Інструментознавство»: методичні рекомендації. – Суми: ФОП Цьома С. П., 2023 – 31 с.

Методичні рекомендації «Самостійна робота студентів з курсу «Інструментознавство»» складено відповідно до вимог кредитно-трансферної системи.

Завдання курсу спрямовані на удосконалення навичок самостійної навчальної роботи студентів з основ загального інструментознавства, вивчення побудови музичних інструментів, їх діапазонів, технічних особливостей, тембральних та акустичних характеристик, аналітичного сприйняття тембрових красок оркестру, ансамблю, солюючих інструментів.

Методичні рекомендації «Самостійна робота студентів з курсу «Інструментознавство»» адресовано студентам освітнього рівня підготовки «Бакалавр» спеціальності 025 «Музичне мистецтво», а також магістрам, аспірантам, викладачам інститутів культури і мистецтв вищих педагогічних навчальних закладів України.

УДК 378.041:781.63 (072.057.875)

© Гура В.В., 2023

© ФОП Цьома С. П., 2023

© Сум ДПУ імені А. С. Макаренка, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ІНСТРУМЕНТОЗНАВСТВО»	5
РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ	17
САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ З КУРСУ «ІНСТРУМЕНТОЗНАВСТВО»	20

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Інструментознавство» є однією із основних предметів у підготовці бакалаврів музичного мистецтва. Метою навчальної дисципліни «Інструментознавство» є – вивчення побудови музичних інструментів, їх діапазонів, технічних особливостей, тембральних та акустичних характеристик, аналітичне сприйняття тембрових красок оркестру, ансамблю, сольюючих інструментів. В основу курсу покладено історичний метод викладання.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є міжнародний історичний досвід прийомів інструментування, зафіксований в підручниках, широкому спектрі фахової літератури для інструментаторів різноманітних оркестрів, вивчення прийомів (методів) втілення інструментовки та аранжування, організація детального розгляду студентами теоретичних положень навчальної дисципліни, формування вмінь і навичок їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентом відповідних завдань.

Переважаюча частина визначених для даного курсу годин припадають на самопідготовку студента, тому в даних методичних рекомендаціях ми пропонуємо розгляд окремих тем, що зазначені в робочій програмі на самостійне опрацювання.

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка
НН Інститут культури та мистецтв
Кафедра хореографії та музично-інструментального виконавства

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Директор

НН Інституту культури і
мистецтв

_____ Устименко-Косоріч О. А.

«__» _____ 20__ р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«ІНСТРУМЕНТОЗНАВСТВО»

Бакалавр

Галузь знань: 02 Культура і мистецтво

Спеціальність: 025 Музичне мистецтво

Освітня програма/програми Музичне мистецтво

Мова навчання: українська

Погоджено науково-методичною комісією
НН Інституту культури і мистецтв

«__» _____ 20__ р.

Голова

_____

Суми – 2022

Розробники:

Гура Вікторія Вікторівна - кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри хореографії та музичного мистецтва

Робоча програма розглянута і схвалена на засіданні кафедри
хореографії та музично-інструментального виконавства
Протокол № __ від «__» _____20__ р.

Завідувач кафедри

О. В. Єременко, доктор пед. наук, професор, завідувач кафедри
хореографії та музично-інструментального
виконавства

_____

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітній рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна (вибіркова)	заочна
Кількість кредитів – 4	Галузь знань 02 культура і мистецтво		
	(шифр і назва)		
	Спеціальність: 025 Музичне мистецтво	Рік підготовки: 2-й	
		Семестр	
		III, IV-й	I, II
		- Лекції	
Загальна кількість годин – 120 Всього - 56	Освітній ступінь: Бакалавр		
		Практичні, семінарські	
		56 год.	12 год.
		Самостійна робота	
		64 год.	108 год.
		Вид контролю:	
Залік IV-й семестр	Залік II семестр		

1. Мета та завдання навчальної дисципліни.

1.1. Мета навчальної дисципліни «Інструментознавство» – вивчення побудови інструментів, їх діапазонів, технічних особливостей, тембральних та акустичних характеристик, аналітичне сприйняття тембрових красок оркестру, ансамблю, солюючих інструментів.

1.2. Основними завданням вивчення дисципліни «Інструментознавство» є забезпечення свідомого і ефективного оволодіння системою методичних знань, умінь та навичок з цієї дисципліни, формування компетентнісної особистості, здатної до творчої діяльності, самовдосконалення та професійного зростання, отримання практичного досвіду викладання для використання його у подальшій професійній діяльності.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні **знати:**

- характерні особливості інструментів народного оркестру: технічний устрій, звукоутворення, діапазон, стрій, транспозиції;
- основні прийоми інструментування у розвитку різноманітних стилів у музиці;
- технічні, темброві і художньо-виразні можливостей інструментів;
- правила написання партій інструментів, партитур різних ансамблів і оркестрів;

вміти: – визначати по партитурі склад оркестру;

- визначати дійсне звучання нот, що написані інструментом, який транспонує;
- визначати таку ноту для запису інструменту, який транспонує, для того щоб прозвучала потрібна.

Вивчення дисципліни «Інструментознавство» сприяє формуванню у студента таких фахових компетентностей:

- застосування професійно-профільованих знань у репетиційній, концертній, педагогічній, науково-дослідницькій, музикознавчій роботі;
- знання основних шляхів пошуку виконавських засобів втілення художнього образу у виконавській, діяльності;
- використання професійно-профільованих знань у виконавській, педагогічній, науководослідницькій, музикознавчій діяльності;

- використання теоретичних знань та володіння музичним матеріалом різних епох для здійснення інструментовок;
- використання професійно-профільованих знань та навичок при вихованні та навчанні музикантів;
- використання знань, умінь і навичок зі спеціалізованих професійних дисциплін в процесі вирішення практичних завдань курсу.

2. Передумов для вивчення дисципліни

Передумовою вивчення дисципліни «Інструментознавство» є опанування дисциплін «Оркестровий клас та практика роботи з оркестром», «Клас ансамблю», «Диригування та читання партитур», «Інструментовка». Взаємозв'язок з циклом фахової підготовки виражений у наступних дисциплінах: «Музична література та музичний фольклор», «Гармонія», «Поліфонія», «Теорія музики» тощо відповідно до освітньо-професійної програми «Музичне мистецтво» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 025 Музичне мистецтво.

3. Результати навчання за дисципліною

У результаті вивчення навчальної дисципліни «Інструментознавство» (народні інструменти) студент має компетентності та програмні результати навчання: знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності, здатність діяти на основі етичних міркувань, здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово, здатність використовувати інформаційні й комунікаційні технології, здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел, здатність застосовувати набуті знання в практичних ситуаціях, здатність до критики і самокритики, здатність оперувати професійною термінологією у фаховій діяльності (музично-виконавській, музично-педагогічній, організаційній), здатність до перенесення системи фахових знань у площину навчального предмету музичне мистецтво, структурування навчального матеріалу, проектування та організації власної діяльності. Уміння свідомо обирати шляхи вирішення непередбачуваних проблем у професійній музично-виконавській і музично-педагогічній діяльності.

Знання: свого фаху, глибокого розуміння. Уміння: працювати з науковими джерелами.	ПРН 4	Аналізувати музичні твори з виокремленням їх належності до певної доби, стилю, жанру, особливостей драматургії, форми та художнього змісту
Знання: предметної області та розуміння професійної діяльності Уміння: застосовувати набуті знання в практичних ситуаціях	ПРН 7	Володіти методами опрацювання музикознавчої літератури, узагальнення та аналізу музичного матеріалу, принципами формування наукової теми та розуміння подальших перспектив розвитку даної проблематики різних дослідницьких жанрів
Знання: професійної термінології Уміння: оперувати знаннями, збирати, аналізувати, систематизувати	ПРН 12	Володіти термінологією музичного мистецтва, його понятійно-категоріальним апаратом.
Знання: сучасних тенденцій розвитку музичного мистецтва в Україні Уміння: осмислювати мистецькі події	ПРН 15	Демонструвати музично-теоретичні та культурно-історичні знання з музичного мистецтва
Знання: оброблення та аналізу інформації з різних джерел Уміння: систематизувати та узагальнювати матеріал	ПРН 20	Здійснювати пошук, збирання та аналіз інформації.
Знання: державної та іноземної мови. Уміння: вільно висловлювати свою думку на державній та іноземній мові	ПРН 21	Демонструвати здатність грамотно спілкуватись в усній та письмовій формі державною та іноземною мовами.
Знання: проектування та організації власної діяльності Уміння: діяти на основі етичних міркувань	ПРН 24	Здатність здійснення самостійної роботи, гнучкого мислення, відкритості до нових знань, критичності і самокритичності у професійній діяльності.
Знання: змісту музичного мистецтва, мистецьких цінностей, естетичних ідеалів та національної свідомості. Уміння: розвивати мистецькі цінності, демократичні та естетичні ідеали, гуманістичну мораль та національну свідомість засобами музичного мистецтва.	ПРН 25	Здатність розвивати у суспільстві засобами музичного мистецтва загальнолюдські та мистецькі цінності, демократичні та естетичні ідеали, гуманістичну мораль та національну свідомість.

4. Критерії оцінювання

<i>Кількість балів</i>	<i>Критерії оцінювання навчальних досягнень студента</i>
90 – 100	Вільно володіє навчальним матеріалом, висловлює свої думки, робить аргументовані висновки, рецензує відповіді інших студентів, творчо виконує індивідуальні завдання, самостійно знаходить додаткову інформацію та використовує її для реалізації поставлених перед ним завдань, показує оригінальний підхід у викладенні основних тем, має конкретні позитивні результати самостійної науково-пошукової діяльності.
82 – 89	Здатен до самостійного виконання практичного завдання, може аргументовано обрати спосіб інструментовки, відповідні образу художнього твору, вільно використовує знання особливостей конструкції, строю та діапазону інструментів, способів звуковідтворення, особливостей інструментовки музичних творів різних стилів, жанрів для розв'язання поставлених перед ним завдань.
74 – 81	Вільно володіє навчальним матеріалом, застосовує знання на практиці, узагальнює і систематизує навчальну інформацію, але допускає незначні огріхи у порівняннях та формуванні висновків, застосуванні теоретичних знань на практиці за зразком, самостійно виконує практичні завдання передбачені програмою. Має стійкі навички виконання завдання, використовує знання особливостей конструкції, строю та діапазону інструментів, різновидів оркестрових фактур.
64 – 73	Володіє навчальним матеріалом поверхнево, фрагментарно, знайомий з основними поняттями навчального матеріалу. Має елементарні, нестійкі навички виконання завдання, невпевнено оперує знаннями будови та художньо-виражальних особливостей інструментів
60 – 63	Має фрагментарні знання (менше половини) призначеному загальному обсязі навчального матеріалу, під час відповіді допускаються суттєві помилки. Планує та виконує частину завдання за допомогою викладача, відсутні сформовані уміння та навички
35 – 59	Недбале ставлення до занять, постійне невиконання завдань, які передбачені навчальною програмою.
1 – 34	Виконує лише елементи завдання, потребує постійної допомоги викладача.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82 - 89	B	добре	
74 - 81	C		
64 - 73	D	задовільно	
60 - 63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	незараховано з можливістю повторного складання
1 - 34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	незараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Розподіл балів

для заліку

Поточний контроль												Разом	Сума	
РОЗДІЛ 1						РОЗДІЛ 2								
Т 1	Т 2	Т 3	Т 4	Т 5	Т 6	Т 7	Т 8	Т 9	Т 10	Т 11	Т 12			
Лекції														
5	-	-	-	-		5			-		-		10	
Практичні заняття														
-	5	5	5	5	5	-	5	5	5	5	5		50	

Форма підсумкового контролю

1. Поточний контроль (усне опитування, практичні завдання).
2. Залік для студентів денного відділення.

Рекомендований перелік завдань до підсумкового контролю

Форма контролю – залік, передбачає:

Виконання письмової роботи, у якій студенту пропонуються такі завдання:

- 1) визначити діапазон одного з народних інструментів;
- 2) відповісти на одне питання з теоретичного курсу «Інструментознавство»

До кінця семестру студент повинен підготувати усі практичні завдання (3 або 4 бали), мати конспект лекцій (1 бал). Інших 40 балів отримує на заліку (10 тестових завдань). Разом – 100 балів.

8. Інформаційний зміст навчальної дисципліни

Змістовий модуль I.

Відомості з історії музичних інструментів.

Тема 1. Інструментознавство. Мета, завдання курсу.

Тема 2. Короткі відомості з історії інструментів. Походження та розвиток музичних інструментів.

Змістовий модуль II.

Інструментальний склад оркестрів народних інструментів України.

Тема 3. Основні відомості про розвиток народно-інструментальних ансамблів і оркестрів. Національний оркестр народних інструментів України.

Тема 4. Види і типові склади оркестрів народних інструментів.

Тема 5. Партитури оркестрів.

Тема 6. Порядок розміщення інструментів.

Змістовий модуль III.

Народні струнні інструменти.

Тема 7. Щипкові інструменти. Гуслі. Домра.

Тема 8. Кобза. Бандура.

Тема 9. Торбан. Гітара. Балалайка.

Тема 10. Басоля. Цимбали. Козобас. Ліра. Бугай.

Тема 11. Народні духові інструменти.

Тема 12. Народні ударні інструменти.

9. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин									
	Денна форма					Заочна форма				
	Всього	у тому числі				Всього	у тому числі			
		Лекції	Практ.	Конс.	Самост.р		Лекції	Практ.	Лабор.	Конс.
Змістовий модуль I. Відомості з історії музичних інструментів.										
<i>Тема 1. Інструментознавство. Мета, завдання курсу.</i>	8	2	-	-	6			1		9
<i>Тема 2. Короткі відомості з історії інструментів. Походження та розвиток музичних інструментів.</i>	8	-	2	-	6			1		9
Змістовий модуль II. Інструментальний склад оркестрів народних інструментів України.										
<i>Тема 3. Основні відомості про розвиток народно-інструментальних ансамблів і оркестрів. Національний оркестр народних інструментів України.</i>	8	-	2	-	6			1		9
<i>Тема 4. Види і типові склади оркестрів народних інструментів.</i>	8	-	2	-	6			1		9
<i>Тема 5. Партитури оркестрів.</i>	8	-	2	-	6			1		9
<i>Тема 6. Порядок розміщення інструментів.</i>	8	-	2		6			1		9
	48	2	10		36			6		54
Змістовий модуль III. Народні струнні інструменти.										
<i>Тема 7. Щипкові інструменти. Гуслі. Домра.</i>	8	2			6			1		9
<i>Тема 8. Кобза. Бандура.</i>	8		2		6			1		9
<i>Тема 9. Торбан. Гітара. Балалайка.</i>	8		2		6			1		9
<i>Тема 10. Басоля. Цимбали. Козобас. Ліра. Бугай.</i>	8		2		6			1		9
<i>Тема 11. Народні духові інструменти.</i>	8		2		6			1		9
<i>Тема 12. Народні ударні інструменти.</i>	8		2		6			1		9
УСЬОГО ГОДИН	48	2	10		36			6		54

Теми лекційних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
1	Змістовий модуль I. Відомості з історії музичних інструментів. Поняття про музичне інструментознавство. З основ українського інструментознавства. Український оркестр народних інструментів.	2	-
2	Змістовий модуль III. Народні струнні інструменти. Щипкові інструменти. Гуслі. Домра.	2	-

Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
1.	Змістовий модуль I. Відомості з історії музичних інструментів. Тема 1. Партитура оркестру. Ключові позначення. Транспонуючі інструменти. Тема 2. Короткі відомості з історії інструментів. Походження та розвиток музичних інструментів.	2	2
2.	Змістовий модуль II. Інструментальний склад оркестрів народних інструментів України. Тема 3. Основні відомості про розвиток народно-інструментальних ансамблів і оркестрів. Національний оркестр народних інструментів України.	2	2
3.	Тема 4. Види і типові склади оркестрів народних інструментів.	2	1
4.	Тема 5. Партитури оркестрів.	2	1
5.	Тема 6. Порядок розміщення інструментів.	2	1
6.	Змістовий модуль III. Народні струнні інструменти. Тема 8. Кобза. Бандура.	2	1
7.	Тема 9. Торбан. Гітара. Балалайка.	2	1
8.	Тема 10. Басоля. Цимбали. Козобас. Ліра. Бугай.	2	1
9.	Тема 11. Народні духові інструменти.	2	1
10.	Тема 12. Народні ударні інструменти.	2	1
	Всього	20	12

Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
1.	Змістовий модуль I. Відомості з історії музичних інструментів. Тема 1. Інструментознавство. Мета, завдання курсу.	6	9
2	Тема 2. Короткі відомості з історії інструментів. Походження та розвиток музичних інструментів. Змістовий модуль II. Інструментальний склад оркестрів народних інструментів України.	6	9
3	Тема 3. Основні відомості про розвиток народно-інструментальних ансамблів і оркестрів. Національний оркестр народних інструментів України.	6	9
4	Тема 4. Види і типові склади оркестрів народних інструментів.	6	9
5	Тема 5. Партитури оркестрів.	6	9
6	Тема 6. Порядок розміщення інструментів.	6	9
7	Змістовий модуль III. Народні струнні інструменти. Тема 7. Щипкові інструменти. Гуслі. Домра.	6	9
8	Тема 8. Кобза. Бандура.	6	9
9	Тема 9. Торбан. Гітара. Балалайка.	6	9
10	Тема 10. Басоля. Цимбали. Козобас. Ліра. Бугай.	6	9
11	Тема 11. Народні духові інструменти.	6	9
12	Тема 12. Народні ударні інструменти.	6	9
	Всього	72	108

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

1. Білоненко Г. О., Корольков Є. С. Культурологічні аспекти становлення народного музичного інструментарію в Україні. Педагогіка вищ. та серед. шк. : зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 35. – С. 332-338.
2. Белявіна Н. Д. Інструментознавство: історія виникнення, побутування та професійного розвитку струнних інструментів : навч. посіб. Ч.1. К. : ДАКККіМ, 2002. – 84 с.
3. Вовк Р. А. Інструментознавство : оркестр. духові та удар. інструменти : навч. посіб. Київ. ін - т музики ім. Р. М. Глієра. – К. : ДКС Центр, 2012. – 167 с
4. Гайдено А.П. Інструментознавство та основи теорії інструментування: Підручник. Х. : Майдан, 2010. 156 с.
5. Гуменюк А. І. Українські народні музичні інструменти. - К.: Наук. думка, 1967. - 243 с.
6. Гуцал В. Грає оркестр українських народних музичних інструментів. К. : Мистецтво, 1978. 168 с.
7. Давидов М. Київська академічна школа народно-інструментального мистецтва: посібник. К. : НМАУ, 1998. 224 с.
8. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник. К.: Академвидав, 2004. 352 с.
9. Дращиця Л. Оригінальний репертуар оркестрів народних інструментів. Л., 1982. 39 с.
10. Дращиця Л. Інструментознавство: (інструменти духових оркестрів): навчальний посібник. Львівська національна музична академія ім. М. В. Лисенка.. Львів: ЗУКЦ, 2011.. 167 с. : іл.
11. Іваницький А. Українська народна музична творчість: навч. посіб. /під ред. М. Поплавського / М-во культури і мистецтв України; КНУКіМ. – [2-е вид., допрацьоване]. К. : Музична Україна, 1999. 222 с.
12. Іванов П. Оркестр українських народних інструментів. К. : Музична Україна, 1981. 110 с.
13. Інструментознавство для духового оркестру: навч. посіб. В. І. Романовський. – К. : НАКККіМ, 2015. – 136 с. – ISBN 966-452-185-4.
14. Кучерук В. Народний музичний інструмент України : наук.-метод. посіб. / В. Кучерук.- Луцьк : Ред.-вид. від. Волинського держ. ун-ту, 1997.- 122 с.

15. Лисенко М. В. Народні музичні інструменти на Україні / М. В. Лисенко; ред. М. Т. Щоголь. - К. : Мистецтво, 1955. – 62 с.
16. Лебедев В.К. Словник-довідник з інструментознавства : навч. посіб. / В. К. Лебедев; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. - Вінниця : Нова кн., 2010. - 164 с.
17. Матяш І. Б. Українські народні думи: дослідження, видання, виконавці : історіогр. нарис, бібліогр. покажч. Укр. НДІ арх. справи та документознавства, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України, Нац. парлам. б-ка України. - К., 2008. - 240 с. - Бібліогр.: с. 235-238.
18. Народно-інструментальне мистецтво на зламі ХХ - ХХІ століть : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., 25 берез. 2007 р., Дрогобиц. держ. пед. ун-т ім. І.Франка, Львів. нац. муз. акад. ім. М.Лисенка. - Дрогобич : Посвіт, 2007. - 264 с.
19. Онуфрієнко А. Читання партитур для оркестру народних інструментів / А.Онуфрієнко, І.Дяк, Ю Сливинський. . – Київ : Музична Україна, 1980. – С. 6.
20. Пасічняк Л. Народні інструменти України в контексті формування ансамблевих традицій: джерелознавчий аспект / Л. Пасічняк // Молодь і ринок. - 2012. - № 5. - С. 106-110. - Бібліогр.: 22 назв.
21. Традиційне музикування українців у європейському просторі : матеріали ІІІ міжнар. наук.-практ. конф., 11 - 12 жовт. 2007 р., Київ / ред.: В. Г. Чернець; Держ. акад. кер. кадрів культури і мистецтв, Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України, Нац. спілка кобзарів України, Київ. міськ. організація Нац. Всеукр. муз. спілки, "Традиційне музикування українців у європейському просторі", міжнародна науково-практична конференція (3+ 2007+ Київ). – К., 2008. – 220 с.
22. Хащеватська С. С. Читання партитур / С.С. Хащеватська. – Київ : ДМЦНЗКіМУ, 2003. – С. 33-35.
23. Хащеватська С. С. Інструментознавство. Підручник для вищих навчальних закладів культури і мистецтв ІІІ–ІV рівнів акредитації / С. С. Хащеватська – Вінниця, НОВА КНИГА, 2008. – 256 с.
24. Хоткевич Г. Музичні інструменти українського народу : Моногр. / Г. Хоткевич. - Репр. вид. - Х., 2002. - 288 с.

25. Фіалко О. Є. Музичні інструменти номадів скіфського часу. Археологія. - 2013. - № 2. - С. 14-28. - Бібліогр.: 25 назв.
26. Черкаський Л. М. Українські народні музичні інструменти/ Л. М. Черкаський; ред. С. К. Кашка, передм. В. Гуцал. - К.: Техніка, 2003. - 262 с. - (Нар. джерела). - Бібліогр.: с. 251-257.

Інформаційні ресурси

1. Органологія // Українська музична енциклопедія. Т. 4: [Н – О] / Гол. редкол. Г. Скрипник. – Київ : ІМФЕ НАНУ, 2016. – С. 480-483.
2. Словопедія. <http://slovopedia.org.ua/58/53382/386627.html>
3. Дніпропетровська державна обласна універсальна наукова бібліотека <http://www.libr.dp.ua/>
4. Національна бібліотека України ім. Вернадського <http://www.nbuv.gov.ua/>
5. Народна бібліотека України <http://www.biglib.com.ua/> 4. Бібліотека української літератури <http://www.ukrlib.by.ru/>
6. Харківська музично-театральна бібліотека <http://www.artlib.iatp.org.ua/>

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ З КУРСУ «ІНСТРУМЕНТОЗНАВСТВО»

Самостійна робота 1

Змістовий модуль I.

Відомості з історії музичних інструментів. Інструментознавство. Мета, завдання курсу.

Тематична інформація

Інструментознавство – галузь музикознавства, що вивчає музичні інструменти, їх походження, розвиток, конструкцію, класифікацію, музично-виражальні засоби та інші відомості.

Спроби систематичного опису музичних інструментів відомі починаючи з давнини (у грецьких трактатах Платона, Арістоксена).

Інструментознавство тісно пов'язане з фольклористикою, етнографією, ергологією (технологією виготовлення музичних інструментів) і музичною акустикою.

Є два розділи інструментознавства: у *першому* вивчають народні музичні інструменти, в *другому* – інструменти, що входять до складу симфонічної, духової, естрадної музики, різних камерних ансамблів, і ті, що використовуються самостійно. Саме на фундаментальних положеннях першого розділу ґрунтується наша розмова про самобутні інструменти українського народу.

Існує також два принципово різних методи дослідження музичних інструментів: *музикознавчий* і *органологічний (органографічний)*. Перший метод пов'язаний безпосередньо з виконавством. Ми лише зрідка його торкатимемось. Другий – зосереджує увагу на конструкції інструмента і його еволюції. Саме цей метод дослідження буде для нас головним.

Елементи інструментознавства простежуються від стародавнього часу. Ними є перші наскельні зображення інструментів, згадки про музичні інструменти в Біблії, античних легендах, історичних, літературних, іконографічних пам'ятках Близького і Далекого Сходу. У Китаї та Індії здійснено перші спроби систематизації музичних інструментів. Давньогрецький вчений А.

Квінтіліан найпершим в Європі описав музичні інструменти (III ст. до н. е.).

Особливу популярність мали і мають праці німецького музикознавця М. Преторіуса (Schulz) «Sintagma musicium» («Збірка музичних знань») першої половини XVII ст. і книга бельгійського музикознавця і композитора Ф. Фетіса (1883) з описом музичних інструментів, перекладена російською мовою «Музыка, понятная для всех».

Перші ранні відомості про східнослов'янські, у тому числі українські, музичні інструменти збереглися в літописах, церковних книгах, працях візантійського історика Ф. Симокатти, арабського письменника і мандрівника Ібн Русті. Джерелом вивчення українських інструментів є іконописні пам'ятки, історичні відомості, твори художньої літератури та образотворчого мистецтва.

В XIV-XVII ст. в Польщі і Росії з'являються тлумачні словники, азбуковники, в яких зустрічаємо назви українських народних музичних інструментів. Перші спеціальні описи українських і російських музичних інструментів зробив у 1770 р. німецький музикознавець Я. Штелін у книзі, що російською мовою перекладена в 1935 р. і називається «Музыка и балет в России XVIII в.». У 1898 р. російський музикознавець О. С. Фамінцин видав книгу «Домра и сродные ей инструменты русского народа», в якій зібрано широкі відомості з історії кобзи, бандури і торбана. Проте його думка про запозичення українцями цих інструментів є необ'єктивною.

Початок формування інструментознавства як самостійної галузі зробили бельгійський музикознавець В. Ш. Маїон і німецький К. Закс. Перший опублікував п'ятитомний каталог зібрання музичних інструментів Брюссельської консерваторії, другий набув всесвітньої слави за власні дослідження музичних інструментів, найбільше з яких – «Словник музичних інструментів», виданий у 1913 р. Крім того, К. Закс спільно з Е. Горнбостелем розробив сучасну систему класифікації музичних інструментів, що прийнята в усьому світі.

Самостійна робота 2

Змістовий модуль II.

Інструментальний склад оркестрів народних інструментів України. Основні відомості про розвиток народно-інструментальних ансамблів і оркестрів. Національний оркестр народних інструментів України.

Тематична інформація

Українське музичне інструментознавство започаткував М. В. Лисенко, опублікувавши в 1894 р. у львівському журналі «Зоря» низку статей, що в 1955 р. були видані окремою книгою «Народні музичні інструменти на Україні». У ній автор характеризує шість струнних інструментів: кобзу, бандуру, торбан, колісну ліру, гуслі і цимбали. Йому ж належить праця, присвячена творчості легендарного кобзаря Остапа Вересая, в якій, крім музико-знавчого аналізу репертуару, міститься й органологічна характеристика кобзи Вересая [Лисенко М. Характеристика музичних особливостей українських дум і пісень у виконанні кобзаря Вересая. – К.: Муз. Україна, 1978]. З-під пера М. Лисенка вийшла також розвідка про торбан і торбаністів [Лисенко Н. О торбане и музыке песен Видорта // Киев, старина. – 1892. – Т. XXXVI., с. 381–387].

Фольклорист і композитор П. Демуцький у своїй книзі «Ліра та її мотиви» (1903) досліджує колісну ліру, подає її будову, характеризує органологічні властивості, аналізує лірницьку виконавську манеру і наводить приклади лірницького репертуару, записаного ним на Київщині наприкінці XIX ст.

Ряд найважливіших положень щодо необхідності збереження самобутнього українського інструментарію і методології його дослідження міститься у творчості видатних вітчизняних фольклористів Ф. Колесси і К. Квітки.

Фундаментальною працею українського інструментознавства стала книга українського письменника і мистецтвознавця Г. Хоткевича «Музичні інструменти українського народу». Видана в 1930 р., вона, незалежно від того, що була конфіскованою після арешту і страти автора, є найвагомим дослідженням в українському інструментознавстві, хоча ряд її положень потребує сьогодні коригування й доповнення.

У 1967 р. мистецтвознавець А. Гуменюк видав книгу «Українські народні музичні інструменти», в якій із сучасних автору позицій зробив спробу простежити історію музичних інструментів, їх будову і сферу побутування. Незважаючи на помітний вплив тогочасної ідеології і низку неточностей, завдяки цій праці читачі змогли довідатися в радянський час про розмаїття українського народного інструментарію.

У 70-х рр. ХХ ст. глибоке дослідження кобзи і бандури здійснив у своїй дисертації викладач Київської консерваторії М. А. Прокопенко. На жаль, його праця, що ґрунтується на залученні широкого історичного матеріалу та органологічних знань, не була опублікована. Її рукописні копії зберігаються в Національній музичній академії ім. П. І. Чайковського і в автора [Прокопенко Н. Кобза и бандура: Проблемы истории и реконструкции / Рукопись. – К., 1977. – Ч. 1–2].

Суттєвий вплив на розвиток сучасного етноінструментознавства, процес відродження і подальшого розвитку українського інструментарію мають праці фольклористів С. Гриці, А. Іваницького, М. Хая, Б. Яремка, Л. Кушлика, Є. Бортника, В. Нолла, О. Ошуркевича, професора Національної музичної академії М. Давидова, професора Петербурзької консерваторії І. Мацієвського, а також багатьох інших науковців, на чиї творчі доробки ми будемо посылатись.

*Джерело: Черкаський Л. М. Українські народні музичні інструменти.
– К.: Техніка, 2003. – 264 с.*

Український оркестр народних інструментів – це колектив виконавців на історично українських народних інструментах, які застосовуються в автентичному або реконструйованому вигляді. Великого поширення в українській музичній культурі явище набуло на початку ХХ століття. На відміну від українських народних інструментальних ансамблів, ОНІ (оркестр нар.інструментів) має групи однорідних інструментів, або їх також іменують сім'ями оркестрових інструментів.

Сім'я музичних інструментів – це об'єднання всіх різновидів певного музичного інструмента (враховуючи основного представника). Вони об'єднані за основним конструктивним принципом, інструменти однохарактерні за звучанням, але різні за розміром і регістровим розміщенням діапазону. Інструменти, з яких

утворюються головні оркестрові групи, називаються основними, а ті, які не входять до цих груп, мають назву епізодичних.^[1]

У довоєнний час вони розвивалися, здебільшого, у двох напрямках: домрово-балалайкових, як результат наслідування російських, «андреєвських» оркестрів народних інструментів; мандолінних або мандолінно-гітарних, «неаполітанських», що на той час були поширені у більшості країн Європи та Північної Америки.

Розподілення їх по території України було неоднакове: у центральних, південних і східних регіонах переважали домрово-балалайкові склади, у західних та м. Києві – мандолінні. Стабільність їх комплектування порушувалася введенням інших інструментів, нерідко, виходячи з об'єктивних умов наявності. На західних теренах такі колективи, де поєднувалися мандоліни з домрами, а, інколи, і з балалайками чи іншими інструментами, часто називали «струнові оркестри».

Перелічені форми колективного музикування відносилися до самодіяльності, «організованого» аматорства, (на відміну від стихійного аматорства, яке, як атрибут народної музичної культури, існувало споконвіку – традиційних інструментальних ансамблів («троїстих музик», весільних капел, тарафів). Фактори, що сприяли поширенню народно-оркестрової культури на території радянської України до 1939 року, а у повоєнні роки – по всіх регіонах, мали, певною мірою, політичне забарвлення: оркестри народних інструментів розглядалися, особливо у перші десятиліття, як творіння нової революційно-пролетарської формації, як альтернатива до салонної, розважальної музики, а, почасти, і до класики.

Репертуар оркестрів народних інструментів, спрямований на широке коло любителів музики, орієнтувався передусім на виконання народних пісень і танців, перекладень нескладних творів композиторів-класиків та популярних масових пісень, виконаних, здебільшого, керівниками колективів.

З початку 20-х років у Харкові при губернському відділі народної освіти, а пізніше при філармонії, існував професійний оркестр народних інструментів, до складу якого вводилися замість триструнних домр квартового строю, характерного для російських оркестрів, чотириструнні з квінтовым строєм. Цей колектив організував і довгий час очолював відомий діяч

народно-оркестрового жанру на Слобожанщині, великий ентузіаст своєї справи В. А. Комаренко.

Досить високий професійний рівень показував у 20-30 роках Київський оркестр «МіК» під керівництвом М.Радзієвського, до складу якого входили групи мандолін та концертини.

Паралельно з існуванням оркестрів таких складів в Україні з 20-х років проводилися експерименти з українізації жанру. Полягали вони не лише у введенні чотириструнних домр замість триструнних, а й у використанні, як провідної тембрової групи, бандур, а також цимбалів, лір, сопілок, власне, українських народних інструментів, легких в освоєнні, а, відповідно, зручних для використання в умовах аматорства. Найпомітнішим на той час колективом в такому жанрі став оркестр українських народних інструментів клубу «Металіст» м. Харкова, керівник Л.Гайдамака. Цей оркестр проіснував до кінця 1930-х років, коли більшість музикантів оркестру стали жертвами сталінських репресій.

Важливу роль у розвитку та академізації жанру відіграла організація оркестрів народних інструментів у навчальних музичних закладах різних рівнів, починаючи з консерваторії і закінчуючи школами. Перший навчальний оркестр народних інструментів організований М. Гелісом у Київській консерваторії у 1930 році. Трирівнева система функціонування оркестрів народних інструментів у навчальних музичних закладах (школа – училище – виш) забезпечувала послідовність та якість освіти музикантів-народників.

Самостійна робота 3

Партитури оркестрів.

Ключові позначення оркестрових партій.

Тематична інформація

Партії переважної більшості народних інструментів нотуються у строї С. Тому партії одних інструментів записуються так, як вони звучать, а партії інших – на октаву вище або нижче від написаного.

На октаву вище від реального звучання нотуються партії тенорових і контрабасових домр, балалайок – альтів і контрабасів, гармонік контрабасових і тенорових (якщо вони

нотовані у скрипковому ключі), кобзи-тенор. На октаву нижче від реального звучання записується оркестрова гармоніка піколо і сопілка.

Нотація партії інструментів симфонічного оркестру, що вводяться епізодично до партитур оркестрів народних інструментів, аналогічна із записом для симфонічного оркестру. У партитурі оркестру українських народних інструментів, крім загальновідомих ключів – скрипкового і басового, використовуються альтовий і теноровий, які позначаються відповідно на 3-й і 4-й лінійках нотоносця.

В альтовому ключі записується партія смичкового альту, а в теноровому іноді записують партію тромбона і віолончелі. Партії інструментів, які звучать на будь-який інтервал нижче від написаного, нотуються на той же інтервал вище від їх реального звучання. Так, партія труби іп В нотується на велику секунду вище від реального звучання. Кларнет іп В і кларнет іп А нотуються, відповідно, на велику секунду і малу терцію вище від реального звучання.

Оркестрова партитура та її запис.

Види партитур.

Оркестрова партитура – це багаторядний нотний запис оркестрового твору, де кожний рядок фіксує партію одного інструмента. У партитурах існує особливий порядок запису партій: кожна партія нотується на окремому нотоносці, партії окремих інструментів згруповуються відповідними оркестровими групами, групи почуються вертикально одна під одною. Їх об'єднує єдина вертикальна тактова риска. Все це створює партитурну систему, що відтворює склад оркестру, його інструментальні групи і окремі інструменти.

Для графічного відтворення структури оркестру і зручності у читанні партитури використовують систему аколад. Кожна аколада має своє особливе призначення. Існує два види аколад: прямі і фігурні.

До прямих аколад належать: загальна, групова, додаткова і друга додаткова. Загальна аколада – це тонка вертикальна риска, що охоплює всі нотні рядки партитури.

Групова пряма аколада має вигляд потовщеної вертикальної лінії, що об'єднує групи однорідних інструментів. Кінці

її закриваються ледь вигнутими тонкими вусиками, направленими в бік нотоносців. Групова аколада виставляється незалежно від того, повний чи неповний склад групи, і навіть для одного інструмента. Не ставиться вона тільки в тому випадку, коли в групі ударних інструментів залишається одна партія, що записана на однолінійному нотоносці. Коли групу ударних інструментів складають тільки литаври, то вони об'єднуються груповою аколодою. Групова пряма аколада виставляється в дирекціонах, у творах для інструментальних ансамблів, об'єднуючи партії однорідних інструментів.

Додаткова аколада – це пряма тонка лінія, що виставляється зліва від групової прямої аколади і з'єднується з нею горизонтальними прямими тонкими вусиками. Додатковою аколодою в інструментальних партитурах об'єднують партії однорідних або споріднених між собою інструментів, що входять до однієї оркестрової групи. Наприклад, у домровій групі прими I з примами II, баси з контрабасами. Якщо дві партії однорідних інструментів виписані на одному нотоносці, додаткова аколада для них не виставляється.

Фігурна аколада ставиться для об'єднання нотоносців партій фортепіано, баяна, акордеона, гуслів, бандури, цимбалів і т. ін. У творах для ансамблів баяністів, акордеоністів, бандуристів, цимбалістів і т. ін. всі партії, незалежно від того, на скількох нотоносцях вони записані, з'єднуються загальною тонкою аколодою і кожна партія виділяється ще й фігурною аколодою. Якщо бас у таких ансамблях є спільним для всіх партій, він виписується під останньою партією і з'єднується з нею фігурною аколодою. Фігурна аколада ставиться також на одному нотоносці в партитурах для партії дзвіночків, ксилофона, челести та інших інструментів.

Концертуюча інструментальна партія (за винятком концертного баяна) не має самостійної аколади. Епізодичні оркестрові соло струнних інструментів записуються на окремому нотоносці і додаються до загальної аколади струнної групи. Вокальні партії солістів записуються без аколад, а хорові партії охоплюються груповою аколодою. Всі аколади виставляються лише на початку партитурного рядка кожної сторінки. Тактові риси завжди перетинають ту

кількість нотоносців у нотній системі, яка об'єднана прямою або фігурною аколодою.

Партитура може бутті повною, якщо залучаються всі інструменти, і скороченою або комбінованою, коли відсутні ті інструменти, партії яких у даний момент мають паузи.

Назви інструментів виписуються зліва від першої сторінки партитури біля відповідних нотоносців і на інших сторінках не повторюються. У скороченому варіанті партитури над відповідними нотоносцями виписуються назви тих інструментів, що беруть участь у виконанні. Порядок розташування груп і окремих партій в оркестрі народних інструментів мішаного складу такий: сім верхніх нотоносців відведено оркестровим гармонікам: пішло, прима I, прима II, альт, тенор, бас, контрабас.

Іноді до складу оркестру народних інструментів вводяться епізодичні інструменти – флейта, гобой. їхні партії записуються над групою гармонік. Під партіями оркестрових гармонік записуються партії групи балалайок: прими, секунди, альти, басы, контрабасы. Вони також об'єднані груповою аколодою, а партія баса і контрабаса – ще й додатковою аколодою.

Наступні нотоносці відведені груш ударних інструментів. На одному нотоносці записується партія литавр, на останніх – партії інших ударних інструментів. Партії інструментів без визначеної висоти звука можуть записуватися на однолінійних нотоносцях. Під партіями ударних інструментів нотується партія цимбалів. Як відомо, вона записується на двох нотоносцях у скрипковому і басовому ключах і об'єднана фігурною аколодою. Під партією цимбалів записують партії бандур. При цьому той нотоносець, на якому записано партію баса, об'єднується фігурною аколодою тільки з партією останньої бандури. Партії інших бандур записуються без басового голосу. Наступні нотоносці відведені для групи домр: прими I, прими II, альти, тенори, басы, контрабасы. Вони об'єднані груповою аколодою, додатковою аколодою об'єднані партії прим I і прим II, басів і контрабасів. Над ними можуть бути розташовані нотоносці вокальних партій (сольних і хорових) та інструментів, що виконують соло. Запис партитури

для оркестру українських народних інструментів не відрізняється від звичайного запису будь-якої партитури.

Порядок розташування груп і окремих партій в оркестрі українських народних інструментів такий: чотири верхні нотонасці відведено дерев'яним духовим інструментам - сопілкам, флейтам, гобоям, кларнетам. Вони об'єднані груповою прямою аколодою. Якщо оркестр має подвійний склад (дві сопілки, дві флейти, два гобої, два кларнети), то партії двох інструментів нотуються на одному нотонасці: партія першого інструмента - штилями ввєрх, а партія другого - штилями вниз.

Під партіями дерев'яних духових інструментів записуються партії групи баянів. Кількість нотонасців залежить від кількості партій баянів. Як відомо, партія баяна нотується па двох нотонасцях, що відповідає партіям правої і лівої рук. Партія лівої руки нотується тільки в басовому ключі, а партія правої - як у скрипковому, так і в басовому ключах. В оркестрових партитурах басова партія записується тільки для останнього баяна, що підкреслено ще й допоміжною фігурною аколодою.

Під партіями баянів на двох нотонасцях записуються партії труби і тромбона, які об'єднуються груповою аколодою. Подальші нотонасці відведено для групи кобз. Їх кількість залежить від наявності інструментів (прим, альтів, тенорів, басів). Кожна партія нотується на окремому нотонасці.

Нижче нотується партія цимбалів. Як відомо, вона записується на двох нотонасцях у скрипковому і басовому ключах, які об'єднані фігурною аколодою. Під партією цимбалів записують партії бандур. При цьому нотонасець, на якому записано партію баса, об'єднується фігурною аколодою тільки з партією останньої бандури. Партії інших бандур виписуються без басового голосу. Нижче партій бандур нотується партія ударної групи. На одному нотонасці записується партія литавр, на останніх - партії інших ударних інструментів. Партії ударних інструментів без визначеної висоти звука можуть записуватися на однолінійних нотонасцях. Під партіями ударних інструментів нотуються партії смичкової групи. Над ними, якщо потрібно, можуть

бути розташовані вокальні партії (сольні і хорові) та партії інструментів, що виконують соло (див. рис. 1).

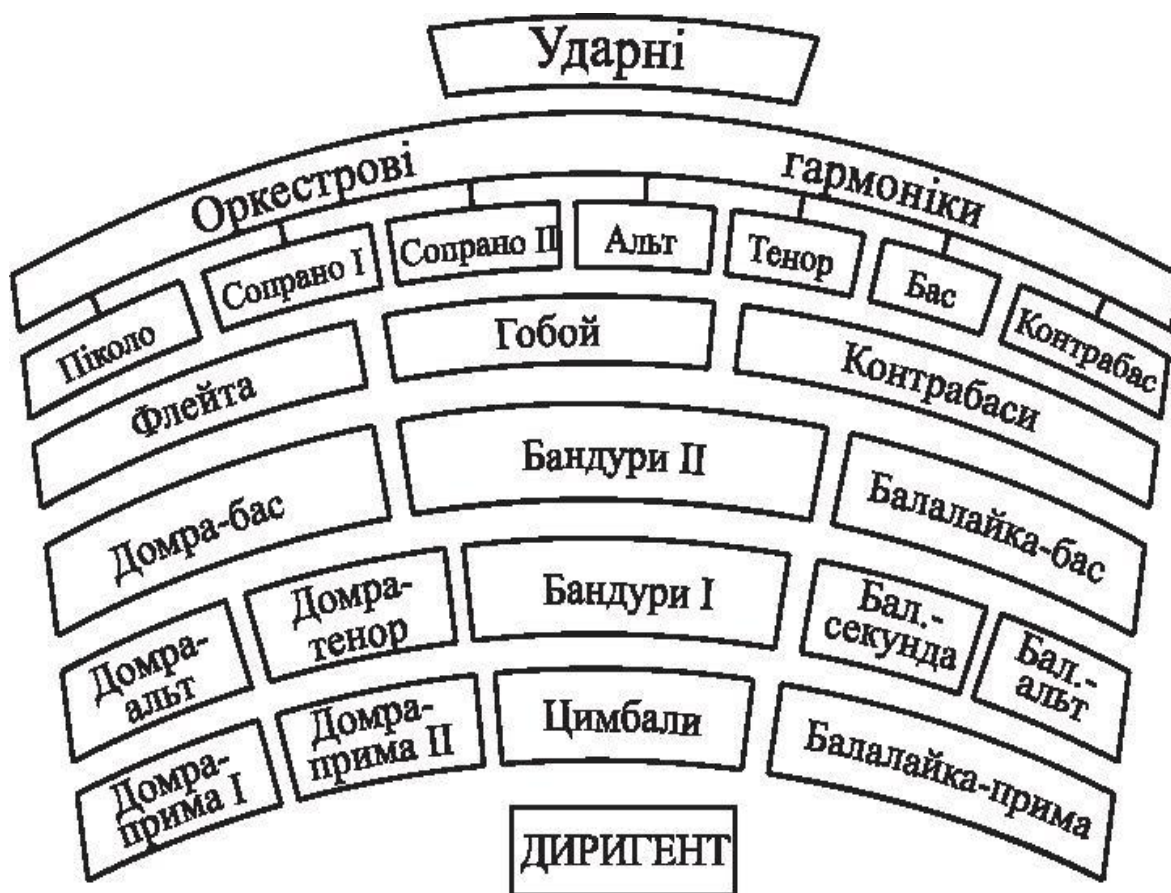

Рис. 1. Схема розташування інструментів в оркестрі народних інструментів мішаного складу

Методичне видання

ГУРА Вікторія Вікторівна

**САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ З КУРСУ
«ІНСТРУМЕНТОЗНАВСТВО»**

Методичні рекомендації

Спеціальність: 025 Музичне мистецтво

Галузь знань: 02 Культура і мистецтво

Комп'ютерна верстка С.П. Цьома

Підп. до друку 17.10.2023 р.

Формат 60x84/16. Гарнітура Cambria.

Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 1,8.

Ум. фарб.-відб. 1,8. Обл.-вид. арк. 1,09.

Тираж 100 пр. Вид. №78.

Видавець і виготовлювач:

ФОП Цьома С.П.

40002, м. Суми, вул. Роменська, 100.

Тел.: 066-293-34-29.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

серія ДК, № 5050 від 23.02.2016.